

УДК 37.013:116+37.014

Віктор ЗІНЧЕНКО**ДЕЛІБЕРАТИВНІ МОДЕЛІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ГЛОБАЛЬНИХ УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ, ОСВІТНИХ ТА ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Досліджена специфіка стратегій постіндустріального суспільного розвитку і трансформацій соціальних інститутів, влади, моделей управління в умовах глобалізації в сучасних розвинених індустріальних системах. У статті аналізується динаміка і перспективи розвитку процесів самоорганізації в системах суспільства, управління, структура і алгоритм функціонування моделей прямого громадянського народовладдя і самоврядування.

При плануванні суспільного майбутнього акцент необхідно робити рівномірно і на аналіз цінностей, і на аналіз соціальних інститутів, який дозволить усвідомити реальні механізми практичної побудови нового суспільства. Те, що іноді має вияв в якості поверхневих феноменів, насправді характеризує рішучі тенденції, які підказують не тільки інші перспективи змін, але і такий переворот, який по глибині і ширині виходить далеко за межі очікувань традиційної суспільної теорії. З погляду історичного прогресу кожен новий ступінь розвитку людського суспільства відрізняється від минулого тим, що створює нові передумови для матеріальної і духовної інтеграції людства як виразу основної тенденції суспільно-історичного розвитку.

Аналізуються світоглядні, освітні, економічні, політичні тенденції, перспективи і форми їх подальшого розвитку.

Ключові слова: *деліберативність, глобальні процеси, транзитивний розвиток, постіндустріальність, ідеологія, комунікація, критична теорія суспільства, освіта, цінності, самоврядування, самоорганізація.*

На підставі аналізу сучасного світу, в якому ми існуємо, соціально-філософська, освітня, економічна і політична науки, управлінські практики сучасності констатують наявність у ньому чужорідних людині станів і сил, які не тільки не вдалося послабити, але більш того — сьогодні людина і людство потрапили в такі жорсткі залежності і небезпеки, які не просто

загрожують перетворити її на об'єкт невідкладних її відносин, але і ставлять під загрозу в глобальних масштабах самі основи людського життя.

Людству не вдалося позбавитися від загрози термоядерної війни; посилилися труднощі в економічному, культурно-духовному, етнічно-національному розвитку країн Азії, Африки, Латинської Америки та Східної Європи; поглибився суперечливий характер розвитку виробничих сил у промислово розвинених країнах, наслідком чого є масове безробіття і значна кількість людей, які живуть поза межею бідності; зріс страх і відчуття безсилля людей перед техніко-економічним прогресом; актуалізувалися екологічні проблеми, які можуть призвести до самознищення людства.

При плануванні суспільного майбутнього акцент необхідно робити рівномірно і на аналіз цінностей, і на аналіз соціальних інститутів, який дозволить усвідомити реальні механізми практичної побудови нового суспільства. Те, що іноді має вияв в якості поверхневих феноменів, насправді характеризує рішучі тенденції, які підказують не тільки інші перспективи змін, але і такий переверот, який по глибині і ширині виходить далеко за межі очікувань традиційної суспільної теорії. З погляду історичного прогресу кожен новий ступінь розвитку людського суспільства відрізняється від минулого тим, що створює нові передумови для матеріальної і духовної інтеграції людства як виразу основної тенденції суспільно-історичного розвитку.

Для західної суспільствознавчої теорії інтеграція розвинених суспільств у сучасній “неокапіталістичній” (або за іншою термінологією, “неоіндустріальній”), фазі їхнього розвитку є об'єктом серйозних досліджень, що показують, яким чином сучасним розвиненим державам вдається інституалізувати і контролювати соціальні взаємовідносини (зокрема, у дослідженнях, Д. Нейсбіта, Ю. Габермаса, Р. Курца, Т. Майера, Г. Маркузе, К. Оффе, О. Лафонтена, А. Турена та ін.). Це перш за все — аналіз глобальних економічних, політичних, світоглядних і суспільних трансформацій, функціонування ідеології, систем управління, освіти і виховання, засобів масової комунікації, методів обмеження соціальної боротьби рамками формалізованої системи, розвитку інститутів соціуму і контролю за ринком.

Сучасні зміни в природі розвиненого індустріального суспільства призвели до того, що вузькоспеціалізований аналіз ринкового механізму не може вже надати реального уявлення про структуру суспільної системи: держава стала невід'ємним елементом функціонування економіки, і в певному значенні усе суспільство перетворене в економічний апарат, і навпаки, спостерігаємо масштабне явище державно-політичного інтервенціонізму в економічну систему. Різні елементи суспільства пронизані економічною і політичною раціональністю. На зміну класичній ринковій економіці прийшов не просто монополістичний та олігополістичний ринок, але складна структура керованих і взаємозалежних процесів.

У ситуації переходу до *неокапіталізму* (“*нового індустріального*”, “*постіндустріального*” суспільства) прагнення до стабілізації системи виявляє недостатність тільки економічних важелів, виникає потреба у безпосередньому впливі на свідомість мас, у створенні загальносуспільного ринку товарів духовного виробництва як інтегруючої, об’єднуючої суспільної сили. Науково-технічний процес, перетворення науки у безпосередньо виробничу силу, революція у сфері засобів масової комунікації полегшують здійснення цього завдання. Це стало новим історичним кроком на шляху створення реальних передумов як для матеріальної, так і для духовної інтеграції. Технічний прогрес, що розповсюдився на усю систему панування і координації, створює форми життя і влади, які замиряють сили, опозиційні по відношенню до системи і руйнують або знищують будь-який протест іменем історичних перспектив звільнення від важкої праці і панування.

Досвід тотальної інтеграції суспільних груп на основі “*консенсусної згоди*” (Habermas, 2002: s.31) у неокапіталістичних суспільствах робить кордони між соціальними класами усе більш умовними. В індустріальному суспільстві виробничі відносини остаточно скидають з себе тягар позаекономічних форм, здобуваючи відносну самостійність від політики і разом з тим такий спосіб регулювання економічних процесів як анонімний цінорегульований ринок. Економіка і політика вперше стають автономними сферами суспільного розвитку, отримують можливість не підмінювати одна одну, а лише взаємно обмежувати (Habermas, 1993: s.14). Капіталізм вже на ранніх стадіях свого розвитку, створюючи загальнонаціональний ринок продуктів матеріального виробництва, об’єднує на базі цього ринку раніше розрізнені і самобутні цивільні утворення, підпорядковує їх єдиній централізованій владі, вводячи загальнообов’язкові стандарти регуляції людського життя (в основному за допомогою економічних важелів). У цих умовах маніпулювання духовними потребами виявляється лише опосередковано, як похідне від економічного і частково політичного маніпулювання.

У сучасного неоіндустріального суспільства є здатність стримувати соціальні якісні зміни, які призвели б до встановлення суттєво відмінних інститутів, нового напрямку виробничих процесів, нових форм людського існування. Це стримування соціальних змін є одним із знаменних досягнень розвиненого неоіндустріального суспільства. В умовах розвиненого індустріального суспільства наука та техніка вперше в історії людства надають панівним соціальним силам такі засоби масової комунікації (і маніпуляції) свідомістю людей, які дозволяють “*одновимірно*” визначати напрямки їхніх думок, особливо соціально-політичні переконання, моделюючи типи поведінки (перш за все суспільної), потреби, з якими отожднює себе індивід, і які по своїй суті є засобом панування і підпорядкування в руках владарюючих. Нові засоби суспільної інтеграції, які відкривають більш

широкий простір для обміну діяльністю і гармонійного розвитку людини, панівна система ставить на службу своїм корпоративним інтересам. Піддаючи ідеологічній обробці маси, вона розробляє і впроваджує стандарти і матеріального, і духовного життя, формуючи “масову культуру”, яка пригнічує індивідуальну своєрідність масового споживача.

Метою цього є формування *одномірного*, некритично мислячого індивіда, відчуженого від об’єктивного, а тим більше негативного відношення до соціальної дійсності. Не тільки робоча сила, а й усі людські цінності стають товаром, тобто людські відносини *опредмечуються*. Це відображається і в мові, у якій знаходять відображення і втілення відношення панування та маніпуляції, яким підпорядковані члени суспільства. Одномірне мислення людини розглядає наявну соціальну дійсність як найліпшу, як втілення розуму, і здатність до покращення цієї дійсності завжди вже у її межах, в рамках закріпленого, захищеного панівними силами сьогодення. Критичне мислення, аналізуючи дійсність, об’єктивно охоплює її можливості, борючись за переборення даної дійсності заради здійснення і втілення більш прогресивних можливостей для реалізації саморозвитку людини і людства на шляху до гуманізації. За одномірного мислення людина змушена суспільною необхідністю ототожнювати свою особистість, мислення, сприйняття і оточуючі речі з їхніми функціями. Мовлячи, люди “спілкуються разом з тим і мовою своїх панів, благодійників та авторів рекламних текстів. Тому вони виражають не тільки самих себе, свої знання, почуття і наміри, але і щось інше. Описуючи “зі своєї точки зору”, вони описують те, що їм розповідають засоби масової комунікації — і це зливається з тим, що вони дійсно думають, відчувають, бачать” (Маркузе, 1994: с. 207). У певних соціальних ситуаціях масова свідомість, зафіксована в продуктах духовної культури, перш за все в мові, виявляє тенденцію до перетворення на самостійну реальність.

У все ширших сферах суспільного життя вказівки втрачають форму наказу і за допомогою маніпуляції, яка використовує соціальну техніку, перетворюються так, що підлеглі самі свідомо і вільно виконують свої обов’язки. У результаті маніпуляція перетворюється в універсальну структуру духовної репресії, усуваючи будь-які форми соціальної критики та дієву опозицію. “Примусовий контроль за широкими суспільними сферами має організаційні форми, які сприяють закріпленню певного соціального положення, згладжуванню певних соціальних негараздів, він викликає до життя свого роду тривалу інституалізовану реформу, так що саморегуляція капіталізму завдяки “самодисципліні” уявляється можливою” (Habermas, 1971: s.164).

В умовах “неокапіталізму” відбуваються зміни в економіці, які ведуть до усунення зубожіння найнятих працівників, до ліквідації колишньої протилежності між працівниками фізичної і розумової праці, до значно-

го підвищення кваліфікації робочого класу в цілому. У сучасних умовах “суперечності глобалізму та імперіалізму” не можуть бути підведені під загальні формули, такі, як “універсальні суперечності між працею і капіталом”, і тим більше не можуть бути вирішені ними (Kurcz, 2001: s.191). Для сучасного суспільства суттєвим є зростання кількості людей, котрі не очікують допомоги від політики у переборенні страху і турботи ні там, де економічна влада досить часто перетворюється у політичну, ні там, де пригноблюється вільний вираз думок— як у капіталістичній державі “суцільного благоденства”, так і у державно-бюрократичних “соціалістичних” системах творча життєва активність підміняється різними формами відволікання від плідної соціальної діяльності. Це в кінцевому підсумку призводить до масової втечі із суспільних структур, яка, в свою чергу, породжує нові труднощі, залежності, людську пасивність, девальвацію особистості як відповідального суб’єкта соціально-історичної творчості.

“В історичному плані ми знову переживаємо період Просвітництва, що передує періодові матеріальних змін, тобто період виховання, яке переходить у практику” (Marcuse, 1989: s.83). Саме існування експлуатаційних відносин формує ідейну впевненість у необхідній заміні цього типу суспільства іншим, докорінно відмінним. Ця ідейна впевненість періодично поєднується з практичним звільнювальним рухом та діяльністю тих суспільних груп, які володіють економічним потенціалом та організаційними можливостями і володіють здатністю створити нове суспільство, засноване на солідарності, співробітництві, свободі, рівності, а не на безмежній конкуренції, прагненні особистого самоствердження у боротьбі всіх проти всіх. Основним противником цих груп нині розглядається бюрократія, тобто ті, хто здійснює владу над суспільством на монопольній основі, ухиляючись від ефективного контролю народних мас.

Критична соціальна теорія і моделі *деліберативності*, які, зокрема, розробляються в межах концептуальних напрямів сучасного неомарксизму і постмарксизму, концентруються на необхідності ґрунтовного аналізу феноменів влади і управління, моделей менеджменту в підсистемах суспільства (економіки, політики, держави). Проте, на відміну від інших теоретичних концепцій, управлінських практик і дослідницьких програм, метою аналізу деліберативного менеджменту не є виключно фіксація і констатація *існуючої* суспільно-державної та економіко-виробничої даності. Навпаки, критичний аналіз соціуму передбачає виявлення існуючих антагоністичних, відчужуючих чинників, які деформують виробничу і суспільну комунікацію. Критична соціальна теорія відзначає, що на даний момент в суспільстві (у всіх його сферах) багато в чому панують хибні потреби, які нав’язуються певними соціальними угрупованнями з метою утистки індивідуальної, групової і творчої свободи. Ці потреби закріплю-

ють відносини панування і підпорядкування, продукуючи експлуатаційну працю, агресію, соціальні конфлікти, економічну і суспільну несправедливість. Нав'язуються стереотипи потреб, поведінки і суспільних відносин, які сприяють фіксації цих відносин. Г. Маркузе називає це “репресивними потребами” (Marcuse, 1993: s.15).

Прояв ситуації панування у сфері управління функціонує у вигляді *адміністративної моделі управління*. Адміністроване суспільне життя і економіко-виробничі відносини цього типу репрезентуються пануючою структурою як стандарт благополуччя та благоустрою. Неомарксизм концептуально розробляє теорію про необхідність зміни експлуатаційних і антагоністичних відносин між людьми у всіх сферах суспільного та індивідуального життя. Метою розвитку людства розглядається постійний історичний поступ до тотальної свободи і розвиток людської емансипації. Відносини антагонізму, побудовані на моделі експлуатації, перш за все у сфері економіки, призводять до появи і збереження феномену відчуження, протистоять людському взаєморозумінню і є основним каталізатором соціальних конфліктів.

Метою аналізу деліберативної філософії, її критичної теорії суспільства і моделі менеджменту (у тому числі, *менеджменту освіти*) є визначення ключових рис і механізмів побудови суспільства, в якому немає незалежних від волі людей суспільних і виробничих відносин, тобто суспільства, в якому скасовані відносини примусу і панування одних людей над іншими. Контроль над процесами виробництва і суспільного функціонування повинен перейти до безпосередніх учасників суспільного виробництва (як у галузі матеріального виробництва, так і у сфері продукування ідей та управлінських рішень).

Негативними наслідками *репресивного стилю управління* є клановість і корпоративність, коли управлінець, політик захищає інтереси лише своєї групи, репрезентуючи їх в якості начебто загальносуспільних. Деліберативний менеджмент у зв'язку з цим вказує на появу у такому випадку однієї із форм ідеології,— а саме, ідеологічної *ілюзії універсальності*. Внаслідок цього існує небезпека функціонування суспільства за правилами і цінностями панівної групи (*Gemeinschaft*). Тому, як відзначає Ю. Габермас, “суспільна теорія набуває форми критики ідеології” (Habermas, 1993: s.20). Завдяки ідеологічним маніпуляціям настає кінець і відносній самостійності індивіда (і в економічній діяльності зокрема, і в суспільній — в цілому). Він більше не має ніяких вільних власних думок: “Зміст масової віри є безпосереднім продуктом бюрократій, пануючих в економіці і державі і їх прихильники таємно слугують виключно своїм автоматизованим і тому недійсним інтересам” (Horkheimer, 1970: s.52).

Ідеологія виявляється як “хибна свідомість”, що цілеспрямовано використовується панівною групою для духовного підкорення людей, їх

підпорядкування існуючому устрою. Це обумовлює також формування індивідуального “репресивного мислення”, яке за своєю сутністю є не-критичним у сприйнятті сформованої суспільної діяльності. Це доповнюється організованою системою маніпуляції свідомістю мас за сприяння систем масової інформації. Формуються навіть стандартизовані мовні форми, які є знаряддями універсального маніпулювання, і метою яких є утвердження системи пристосування і підпорядкування людей панівному угрупованню. Г. Маркузе називає цю ситуацію *репресивною толерантністю* (терпимістю), внаслідок чого у людини формується відчужена свідомість (Marcuse, 1989: s.13).

Хаотичність, уповільнення і неефективність трансформацій авторитарно-бюрократичних систем макро- і мікрорівнів на пострадянському просторі, їх нестабільність, викликають необхідність пошуку методів оздоровлення суспільних і державних відносин, економіки, пошуку шляхів переходу до управлінського механізму нового типу, який відповідає умовам функціонування світової економіки, забезпечення збалансованості, подолання негативних процесів (інфляції, монополізму, безробіття, якісної ненасиченості споживчого ринку, дефіциту бюджету тощо).

У зв'язку з цим перед наукою і соціальною практикою виникають проблеми принципово нового характеру. Такими проблемами є розробка концептуальної моделі і механізмів, які забезпечують гармонійне поєднання співпраці і взаємодії в суспільних відносинах, раціонального планування і ринкової регуляції, виробництва і споживання в ринкових відносинах, наповнення споживчого ринку товарами і послугами, усунення диспропорції між товарною масою і кількістю грошових знаків, які знаходяться в обігу, прискорення окупності капітальних вкладень, орієнтація на прогресивні технології. При цьому особливе місце займає проблема забезпечення стабільного зростання якості і надійності нових виробів і послуг при зниженні цін на нові види продукції і орієнтації на вагоме скорочення чисельності виробничих і управлінських працівників для досягнення переваг в конкурентній боротьбі, закріплення на вже завойованих і нових ринках. Усе це диктує необхідність формування нових підходів до управління людськими і виробничими ресурсами, оскільки традиційні методи управління—з їх орієнтацією на валові показники масового виробництва, які не забезпечують ефективної взаємодії учасників по горизонталі і не приділяють достатньої уваги кінцевому споживачеві,—себе не виправдовують. Тому в даний час відбувається безпрецедентний злам існуючих стереотипів управлінського мислення.

У теоріях управління спостерігається еволюція до “менеджменту людських ресурсів”. Попередні “раціональні” та “тейлористські” управлінські моделі, які передбачають жорсткі методи адміністративного командного

управління та вертикальну ієрархічну структуру є ефективними на *окре- мій* ділянці виробництва чи соціуму у випадках екстремальної потреби у концентрації спільних зусиль. Звичайно, сучасний менеджмент не відки- дає повністю раціоналістичну модель. Вона залишається методологічною основою формування організаційних структур, планування, проведення передпроектних досліджень, економічних розрахунків тощо. Елементи жорсткого командного управління залишаються переважними в певних екстремальних умовах, що вимагають, наприклад, швидкої концентрації зусиль на якій-небудь ділянці робіт або при рішенні виробничих завдань (наприклад, випуск масової стандартної продукції). Однак, по своїй суті, вони стоять на заваді налагодженню партнерських взаємовідносин, експе- риментуванню, стримуючи ініціативність, що врешті-решт призводить до зниження ефективності як виробництва, так і суспільної мобільності. Ад- міністративність управління слугує консервації антагоністичних відносин, соціально-політичним конфліктам внаслідок загострення протиріч між взаємодіючими сторонами (працівники, владна структура, управління). А там, де треба експериментувати, шукати, в умовах підвищеного господар- ського ризику, налагоджувати різноманітні робочі зв'язки між партнерами, адміністративні важелі стають неефективними — потрібне нове, гнучкіше і різноманітне або так зване *органічне управління*.

Тому в концепціях управління є необхідним формування нової стратегії, початком чого є злам традиційних стереотипів в управлінському мислен- ні. Е. Мейо вказує, що створений тип індустріального суспільства руйнує міжлюдську комунікацію, її первинну неформальну форму, бюрократизу- ється, ізолюючи людину, ігноруючи світ людських емоцій. Створюється розрив між технологічно-економічним розвитком суспільства і його мо- рально-етичним рівнем. Негативним наслідком цього є розвиток “соціаль- ного невігластва” суспільства, яке пригнічує потреби і прагнення особи- стості. Це призводить до спалахів агресії і невротизму. На підприємстві це веде до його руйнації (страйки, “текучка” кадрів, міжкласові зіткнення, виробнича апатія тощо); у суспільстві виявом цього є революції, бунти, війни, девальвація соціально-етичних цінностей. Необхідно враховувати, що “акціонувальні” економіко-соціальні моделі, не дозволяють досягти подолання відчуження між учасниками суспільних і виробничих відносин. “Акціонувальні” моделі передбачають наділення учасника взаємовідно- син можливістю отримання частки суспільного чи виробничого прибут- ку. Однак, надаючи можливість *володіння*, вони не надають можливості участі в системі управління і контролю. У цьому випадку працівник на виробництві чи громадянин в суспільстві в кращому випадку перетворю- ється на “власника-акціонера”, який підпорядковується розпорядчій владі управлінців. Побудова “суспільства споживання” і встановлення фор-

мально-юридичної рівності не сприяє подоланню відчуження від влади і не надає реальних шансів на отримання доступу до системи управління. Нерегулярна “участь” у формотворенні рішень у вигляді епізодичної участі у виборах чи виконанні прийнятих управлінською верхівкою рішень, за відсутності навиків управління, залишає людину пасивним учасником соціальних і виробничих процесів, сформованих панівною ідеологією. Наслідком цього є розвиток у людини споглядальної позиції і позиції пасивного виконання.

Антагоністично-експлуатаційні відносини між людьми і, перш за все, у сфері безпосередньої комунікації є основним відчужуючим фактором, оскільки в них людина постає не в якості унікальної особистості, а як певний фетишизований еталон пануючих економічних і політичних ідеологем. *“Менеджмент людських ресурсів”* сприяє поліпшенню ситуації. Оскільки в ньому людина, зокрема працівник, вже не є об'єктом-виконавцем; від нього вимагається активна позиція, стимулюється творчий підхід, формується особиста відповідальність за результати власної праці та діяльності. І діє він заради спільних цілей (підприємства, соціуму). Розвиток особистої ініціативи в даному випадку стимулюється системою *мотиваційної підтримки* (кар'єрне просування, фінансова стимуляція, моральне заохочення тощо).

“Теорія У” Д. Мак-Грегора вказує, що система санкцій і адміністративного спонукання не є досить ефективною. Необхідно враховувати, що за певних умов людина не лише є здатною до відповідальності, але й прагне до неї. Людина здатна себе контролювати і діяти суспільно-солідарно у випадку прагнення до цілей, досягнення яких сприятиме задоволенню її індивідуальних інтересів.

Наступним кроком є *деліберативна модель демократії* і *“комунікативного менеджменту”*. Метою *“деліберативного комунікативного менеджменту”* на суспільному, політичному і економіко-виробничому рівнях є досягнення стану безконфліктності на основі узгоджених дій, що спрямовані на задоволення спільних інтересів, участь працівників (виробництво) і громадян (суспільство) в структурах управління. Метою аналізу деліберативного комунікативного менеджменту є визначення ключових рис і механізмів побудови суспільства, в якому немає незалежних від волі людей суспільних і виробничих відносин, тобто в якому скасовані відносини примусу і панування одних людей над іншими. Контроль над процесами виробництва і суспільного функціонування повинен перейти до безпосередніх учасників суспільного виробництва (як у галузі матеріального виробництва, так і у сфері продукування ідей і управлінських рішень). Попередні *об'єкти* виробництва і управління (люди) повинні стати *суб'єктами* виробничої, суспільної організації і управління з метою реалізації

своїх приватних і колективних, загальносуспільних потреб і здібностей. Створюється система спільних стимулів і спільної зацікавленості завдяки спільній участі в управлінні, яке в результаті набуває рис самоуправління. У такому випадку норми та рішення можуть бути легітимізованими на основі спільної комунікації, яка є регулятивним принципом. Створена структура повинна надавати однакові умови для рівноправного вибору дій, виключаючи примус і панування.

Метою стає досягнення демократичного консенсусу в ухваленні рішень. На рівні суспільства і підприємства норми і рішення формуються в результаті компромісу і згоди (*консенсусу*) між всіма зацікавленими учасниками, які мають рівні права у рівному ж доступі до управлінської влади. В той же час виключається надмірний тиск з боку однієї із сторін, не надається нікому привілейованого владно-управлінського положення. Консенсус досягається завдяки процедурі загального комунікативного формування рішень, які ґрунтуючись на рівних інтересах кожного, знаходять обґрунтоване схвалення всіх.

Дана модель отримала назву *деліберативної демократії* (походить від латинського терміну *deliberatio* — “обговорення”). Кожен індивід у цій моделі отримує можливість брати участь у виробленні стратегії функціонування суспільства, що приводить до врахування інтересів окремих індивідів та соціальних груп і сприяє поглибленню їх взаєморозуміння. Суспільні утворення постають завдяки відносинам взаємного визнання, обговоренню і компромісу, який означає добровільну відмову від вузько-егоїстичних індивідуалістських чи групових інтересів, якщо вони стоять на заваді взаємній згоді, і це сприяє розширенню відкритості суспільної, управлінської і політичної комунікації.

Деліберативна демократія комунікативного управління відзначає, що не можна вважати по-справжньому легітимним те рішення, яке спирається на задалегідь вироблену і затверджену формулу дій і рішень (на кшталт, “Я знаю, чого хоче народ” тощо). Не існує єдиної, задалегідь сформованої “волі народу”.

Метою деліберативної моделі управління є постійне зменшення наймансько-експлуататорських відносин; розширення системи самоврядування (як суспільного, так і на рівні підприємств). У такому випадку суб'єкт суспільних і трудових відносин є також суб'єктом (а не об'єктом) системи управління, розподілу і контролю.

Знищення відносин панування виявляє, що розумна організація суспільства, яку має на увазі критична теорія, являє собою щось більше, ніж нову форму управління господарством. “Це більше зачіпає те визначальне, завдяки чому суспільство і стає розумним: підпорядкування господарства потребам індивідів” (Marcuse, 1989: s.105).

Суспільство (і виробництво) у перспективі має стати *самокерованим*. На зміну системі “людина-річ-людина”, повинна прийти система “людина-людина”, де відносини будуть безпосередньо суспільними, розумними. Але такі відносини вимагають і певних людей—всебічно розвинених, здатних орієнтуватися у всіх суспільних відносинах. *Самоуправління* здійснюється всередині суспільних систем завдяки включенню населення в управління і власність, розширенню прав і свобод, зростанню соціальної захищеності, гуманізації суспільного життя. Нове суспільство, таким чином—це свідомо регульована і самокерована система.

Демократія в усіх формах суспільного перш за все—це комунікація, яка в процесі найширшого обговорення раціонально формує волю її учасників. Тобто необхідно виходити не з наперед визначених поглядів і рішень, а з процесів їх формування у комунікативному дискурсі. Розвиток нового суспільства має здійснюватися як вільна справа звільнених індивідів. Для такої системи базовим є *принцип відповідальності*. Здатність до відповідальності означає підкорення її вимогам: *бути спроможним* є пов'язаним з *бути зобов'язаним*. “Відповідальність є складовою свободи діючого суб'єкта: я відповідаю за свої дії, незважаючи на те, чи існує об'єкт відповідальності, який—рано чи пізно—притягне мене до неї” (Dannemann, 2005: s.32). Цим обумовлюється відповідність і залежність стану кожного за аналогічний стан іншого. Рівний для всіх рівень свободи і справедливості є можливим за наявності солідарності: кожен член співтовариства повинен відповідати за свої дії, заручаючись аналогічною відповідальністю по відношенню до себе з боку інших членів спільноти. Відбувається *поєднання самовідповідальності і співвідповідальності*.

Разом з принципом відповідальності, кожен при такій системі також отримує частинку суспільного або підприємницького доходу і управлінських можливостей пропорційно індивідуальному внеску у спільну справу. Це стає стимулом і мотивацією до творчого, ініціативного саморозвитку кожного учасника суспільних і виробничих процесів. Завдяки цьому забезпечується досягнення мети демократичного деліберативного устрою—стану гуманізму, індивідуальної свободи і суспільної солідарності замість стану конфліктної соціально-політичної та економічної боротьби, антагоністичної непримиренності і панування експлуаторських відносин. В ідеях Р. Курца, Г. Райхельта, Ю. Габермаса, О. Лафонтена, М. Хаммера, А. Негрі звертається увага на взаємозв'язок суспільно-колективних дій, інтерперсональної взаємодії творчих осіб з типом політичної ідеології соціуму. Видається істотним і обґрунтованим твердження, що ефективні громадянські асоціації будь-якого рівня і типу здійснюються не на основі рішень більшості і навіть не на основі консенсусу, а на ґрунті “внутрішньої узгодженості суспільних орієнтирів і ціннісних прагнень” (Toffler, 1985: p.122).

Суспільні реформи як самоціль самі по собі не здатні вирішити фундаментальні суперечності, що роздирають світ. Необхідні також і радикальні революційні зміни, яких можна досягти завдяки широким масовим діям і розвитку системи самоорганізації і самоуправління. Тому деліберативна економіко-політична концепція зберігає у своєму арсеналі класичне вчення про *перманентну соціальну революцію* (Е. Мандель, А. Горц, А. Бадью, М. Хардт), під якою розуміється необхідність солідарних дій суспільства і людства щодо вирішення вищезазначених проблем. *Самоуправлінське деліберативне суспільство* в перспективі може бути (і повинно стати) світовою системою, тому що на рівні окремої країни можливі лише елементи “*громадянської самоуправлінської (самоврядної) суспільності*” в тій або іншій економіко-політичній і суспільній сферах.

Ідея деліберативного самоуправлінського устрою суспільства є протилежністю як командно-адміністративному типу управління, так і тотально-дерегульованим системам. Демократичне самоврядування має бути досить гнучким, тобто маси повинні мати можливість вільно обирати із числа різноманітних альтернативних проектів, мають самі вирішувати, яка частина продукту повинна розподілятися на тому чи іншому рівні суспільства. Еволюція громадянського суспільного розвитку, породженого соціальними комунікативно-управлінськими моделями і гуманістичними етичними ученнями, у сучасний період призвела до чіткого розподілу у політико-економічній практиці на так звані “традиційні ліберальні” і “субсидіарні” течії. Традиційна демократія класичного типу в економіці і політиці прагне лише до неістотних і несуттєвих корекцій у наявному типі виробництва, товарних відносин і суспільства, ліберального у своїй основі, не змінюючи його сутності. Це призводить до економіко-виробничої та суспільної стагнації і втрати політико-ідейної своєрідності.

Субсидіарна деліберативна демократія (термін так званої “Субсидіарної соціальної школи”, яка охоплює суспільствознавчі дослідження таких економістів, соціологів, політологів, правознавців, як, зокрема, Р. Шольц і Н. Тренкле, Е. Лохоф і А. Белгарт, Ф. Шандл, Р. Курц і Г. Райхельт, О. Лафонтен і Т. Майер, Г. Вайссер і С. Міллер та ін.), розглядає нинішній стан суспільства як *тимчасовий, перехідний та етапний*, як такий, що потребує перманентних комплексних економіко-політичних, суспільно-управлінських і державно-правових змін.

Завоювання економічної і політико-правової демократії призвели до закріплення в розвинених державах цивільно-політичних свобод, формально-юридичної рівності всіх громадян, широкої системи соціального захисту. Цей стан є зручною основою для поступового формування подальшого, ефективнішого суспільного розвитку. Мова йде про зміну сутності суспільства — доповнення до наявних соціальних завоювань розширеної

системи відносин самоврядування (у суспільній, виробничій і політико-державній сферах), зменшення простору відносин адміністрування, найманства та експлуатації. В економічній сфері суспільства необхідно враховувати, що той або інший тип власності як такий не містить суспільної негатиї. Відчужуючим, нелюдським фактором є власницько-експлуатаційні відносини по відношенню до людей та спільнот. Використання будь-яких форм власності для встановлення відносин співробітництва, солідарності—у яких узгоджуються як індивідуальні, так і суспільні інтереси—навпаки, сприяє розбудові суспільної та індивідуальної свободи на засадах співвідповідальності.

У суспільній сфері *субсидіарна деліберативна демократія*, виходячи зі своїх ідейних принципів, практичного досвіду і поставленої мети тотального подолання експлуатації і відчуження, не може дозволити собі концентруватися виключно на суто акціонованих і парламентських формах економіко-політичної діяльності. Оскільки акціонерно-власницька (економічна сфера) і формально-парламентська (політична) діяльність спрямовані одночасно:

1) на формування групи капіталістів-власників, орієнтованих у своїх цілях т.зв. “*ідеальною підприємницькою метою*”,—прагненням до необмеженого збільшення прибутку будь-якими засобами (у тому числі і антисуспільними);

2) на формування групи професійних політиків кланового типу, які використовують сферу політичного управління для лобіювання у державній діяльності своїх фінансово-промислових інтересів. Це може призвести до концентрації сфер економічного і політичного управління у руках певних замкнено-елітних угруповань. Це перетворює управління на клановий привілей. У той же час це відчужує від управлінської економіко-політичної діяльності і управлінської культури широкі верстви населення, активність якого у такому разі виявляється епізодичною,—під час отримання дивідендів, виборів, акцій громадянської непокори, страйків або масових безладів.

Деліберативна демократія виступає за залучення до повсякденної управлінської економіко-політичної діяльності більшості населення, охоплення його сферою економічного і політичного просвітництва. Управлінська економіко-політична діяльність самоорганізації може відбуватися у декількох формах.

Перша форма—розширення сфери т.зв. “*суспільності*”—форм діяльності працівників і громадян у справі самоорганізаційного самоврядування своїм повсякденним, професійним, творчим життям через розширення сфери вільних від системи ієрархічної влади асоціацій і об'єднань, у яких люди здійснюють реальне управління власною долею з урахуванням ана-

логічних потреб і прав інших. Це приводить до поєднання діяльності з метою вирішення власних повсякденних побутових, професійних та інших вузькогрупових і класових інтересів із загальносуспільними, що також стимулює суспільно-управлінську активізацію людей. Внаслідок цього суспільна, економіко-політична діяльність перетворюється з епізодичної на перманентну, тобто таку, що активно еволюціонує.

Друга форма — це методи суспільного, економіко-політичного тиску (акції громадянської непокори, страйки, революційні дії і тому подібне), які змушують змінювати сутність сфери управління і, зокрема, держави та її органів із захисника вузькогрупових потреб на виразника і регулятора колективних і загальносуспільних інтересів. Управлінська економіко-політична діяльність самоорганізації не дозволяє консервуватися суспільній системі і методам управління, стимулює їх еволюцію у напрямі постійної демократизації.

Це призводить до збільшення залежності управлінської економіко-політичної сфери від громадянської суспільності, завдяки її повсякчасному впливу на ухвалення суспільно вагомих рішень. Усвідомлення можливості свого реального впливу на управлінські процеси сприяє формуванню “випереджаючого реформаційного мислення” (за термінологією О. Лафонтена — колишнього голови Соціал-демократичної партії Німеччини, нині — лідера Ліві партії Німеччини, який очолює її марксистську платформу і є одним з визнаних західних теоретиків сучасного марксизму) (Lafontaine, 2008: s. 11) у представників суспільно-управлінської діяльності, яке не пристосовується до наявної економіко-політичної реальності, а, навпаки, формує та спрямовує її розвиток. Оскільки вільне, нерепресивне мислення створює схеми і форми майбутнього реформування суспільства, воно стає революційним чинником, який обумовлює постійну гуманізаційну еволюцію суспільства.

Це стане можливим тоді, коли абсолютно переважаюча частина суспільної і виробничої системи буде охоплена безпосередньо суспільним контролем. Це і буде означати реальну перемогу громадянського суспільства у базисі соціуму, так як різноманітні продукти колективної діяльності асоційованих членів перестануть протистояти один одному. Тільки об’єктивний розвиток засобів виробництва, виробничих сил, ринку, управління, тільки об’єктивація усупільнення праці в різних формах її реально необхідної і вигідної кооперації може зняти її суспільний розподіл, у самих грубих формах відчужуючий від людини не тільки результати праці, але і саму працю як її діяльність, як саморозвиток. У сучасних умовах суспільного технологічного, інформатизованого розвитку, коли різні типи праці і їх продукти не протистоять непримиренно один одному як узагальнення інтересів різних соціальних спільнот, а професійні особливості завдяки ав-

томатизації, інформатизації уніфікуються, то мірою самої праці поступово стає її час, який може враховуватися при розподіленні за працею.

У ряді неоіндустріальних країн система самоврядного громадянського устрою суспільства поступово втілюється у життя. Це відбувається там, де кооперація праці і розподілення, усупільнення власності, виробничі і політичне самоуправління стають повсякденністю, поєднуючись з науково-технічною революцією, глобалізацією ринку, з продуктивним контролем суспільства над ним, інтеграцією культурно-етичних цінностей у загальнолюдському духовному розвитку. У найбільш широкому своєму значенні громадянське деліберативне суспільство є власністю на знання і культуру в цілому, тобто на ті умови життя та праці, які слугують розвитку не лише натурального або грошового багатства, але і самої людини як основного капіталу, включаючи сюди освіту, засоби інформації та спілкування, різні форми інтелектуальної і творчої діяльності. Це робить людину перш за все духовно багатого у сфері її індивідуального саморозвитку. *Деліберативна система* є чинником суспільно-культурним, який включає відношення людини до засобів не тільки матеріального виробництва, але і свого самовиробництва як суспільної, розумної істоти. Вона як би виводить людину за межі безпосереднього матеріального виробництва, поза межі її суто економічного існування і необхідності у більш ширшу соціальну сферу вільного і багатобічного розвитку.

В ідеї деліберативного суспільства виражається історична тенденція переходу до свободи від політичного і економічного детермінізму, завдяки чому людина стає співвласником загальних умов свого особистого розвитку, незалежно від виконуваних нею соціально-економічних функцій і ролей. Зменшення, завдяки науці та техніці, необхідної праці, в умовах громадянського суспільства веде до збільшення часу для того повного розвитку індивіда, який сам, у свою чергу, як найвища виробнича сила зворотньо впливає на виробничу силу праці.

Тому *деліберативне суспільство* означає не просто подолання гноблення, утиску і бідності, а якісно новий рівень людської свободи, свободи від суто економічної, продиктованої матеріальними нестатками необхідності. Суспільне багатство — не просто власність всіх, але кожного, тобто така спільна власність, де кожен є власником усього суспільного багатства у його повному об'ємі (Kurz, 2011: s.43). Як свобода кожного є умовою свободи всіх, так і цим багатством перш за все є наука, наукове знання, яке в реальності може належати кожному в повному об'ємі, не заважаючи володінню ним іншими. Наукове знання є по своїй сутності всезагальною виробничою силою, у рівній мірі доступною кожному.

Значна кількість дослідників “нового індустріального”, “постіндустріального”, “інформаційного” суспільства (Д. Гелбрейт, Д. Нейсбіт,

Й. Масуда, В. Феркіс та інші) будь-яких жорстких соціальних, освітніх, політичних диференціацій, як умови виникнення стабільного еволюціонуючого громадянського суспільства нового типу — поліцентрованого та синергетичного. У цьому випадку громадянська спільнота є не просто асоціацією вільних самоврядних об'єднань, а перш за все суспільством, в якому окремі громадяни є його головними компонентами, в якому панує ідея рівності у доступі до основних цінностей постіндустріального суспільства (інформації, науки, освіти), яка може призвести до стабілізації громадянського суспільства.

Відбувається зміна системи поглядів на науково-технічний прогрес як розумно контрольований засіб досягнення необхідних матеріальних передумов реалізації морально-цілісних орієнтирів. Прогрес науки і техніки розумівся як покращення умов людського життя і тим самим він отожднювався із суспільним прогресом, утвердженням громадянського суспільства. “У кінцевому рахунку люди повинні були зрозуміти, що в ході історії ще ніде план розуму не був очевидним, навпаки усе більшим ставало явним переважання нерозумності. У зв'язку з катастрофами нашого часу було поставлене питання про неспівпадання науково-технічного прогресу із соціальним” (Mark, 2014: s.107). Було допущене ототожнення розумності людського буття як культурно-історичного з матеріально-виробничою раціональністю, яка не виходить за межі утилітаризму і прагматизму. Без критики інструменталістського розуму неможливо аналізувати взаємодію техніки і свободи.

В якості окремої сутності людина може називатися моральною лише тоді, коли вона є здатною володіти своїми потягами, а як суспільна сутність вона є лише тоді моральнісною, коли вона господарські і соціальні потреби свідомо тримає під своїм контролем і підкорює їх гуманним цілям. У створенні антигуманного типу “індустріального суспільства”, яке стало результатом негуманістичної орієнтації їхньої свідомості, винуватими є самі ж люди і як істоти, що морально відповідальні за своє майбутнє, повинні вирішити його протиріччя, чим відкриють собі шлях до своєї свободи. Людина лише тоді підкорить технічний світ і діючу в ньому загрозу, коли вона може впевнено піднятися над цим світом, коли вона дані їй в руки засоби матеріальної сили поставить на службу розвитку своєї свободи, коли вона зможе підвищити себе від об'єкта до суб'єкта суспільних сил, тобто коли вона замість предмету маніпуляції стане вільно діючою людиною — із виконавця перетвориться на творця.

Радикальність *самоуправлінського гуманізму* виявляється у визначенні передумов звільнення людини до справжньої людяності. Гуманістична орієнтація людини має пов'язуватися з оточуючим світом, але у тій мірі, в якій людина не відмовляється від самоповаги, зі світом, у якому господарство,

суспільство і держава олюднені, “у якому рівність, свобода і братерство можуть панувати не як гасла, а як жива дійсність і все це через підтримку в історичному світі діючої реальності по масштабу гідності людини” (Meuer, 2006: s.109). Але це в свою чергу означає практичні відносини, які можуть бути приведені до такого стану, у якому ідея людини приходить до єдності з реальністю її існування у плюралістичному індустріальному суспільстві. Сучасні економічні, технологічні, політичні і соціальні зміни відображають процес глибокого перетворення нашого світу. Основне питання полягає не в тому, чи відбудуться у майбутньому зміни, а у тому, хто буде контролювати цей процес.

Сьогодні постало питання про існування людини, культури, цивілізації. Розгляд взаємовідносин глобальних проблем людства і розумних засобів їх вирішення трансформується у всезагальну проблему гуманізації людини і світу. Чи може традиційне розуміння прогресу з його підкресленням постійного розвитку науково-технічного знання як панування над природою, виробництво товарів розглядатися як основа демократично-соціалістичної політики, якщо воно у багатьох сферах перетворюється на заваду чи навіть перешкоду для самовизначаючого життя у солідарному суспільстві.

“Мова йде про нове визначення моделі соціальної організації, яка була б сумісною з класичними цілями громадянського суспільства, правової політики, поступовим олюдненням і демократизацією усіх суспільних відносин” (Meuer, 2008: s.55). Формування гуманістичного майбутнього є можливим не тільки за умови чіткого уявлення про глобальні проблеми світу, але і такого розуміння прогресу, який був би зорієнтованим за масштабами і критеріями справжніх людських цінностей. Людство підійшло до межі незворотності, за якою знаходиться можливість негуманності, несвободи і повалення людської гідності. Питання полягає в тому, щоб реалістично зрозуміти специфіку, міру відповідальності людини за даних обставин і реалізувати її, оскільки відбулося якісне підвищення ціннісної вагомості буття, що визначило остаточну актуальність нашої відповідальності за нього.

Взаємозв'язок відповідальності і прогресу є таким, що самосвідомість людства опинилася перед необхідністю вироблення моральної свідомості з притаманним їй іманентно новим підходом до моральної відповідальності людини, яка відчуває негативність наслідків своєї діяльності, з причини яких опинилася на межі втрати можливостей не тільки прогресуючого розвитку, але і абсолютної деградації як людини розумної: “Людське панування вступило у нову *дімезіональність*, перетворившись у тотальне панування над власним родом, коли окрема людина стала заручником необмеженої влади чужих їй сил та, окрім того, опинилася перед необхідністю жити по-новому, що, разом узяте, означає вищу міру особистісного

акту об'єднання відповідальності” (Meyer, 2008: s.169). Відповідальність за сьогодні і майбутнє, питання про гуманістичність прогресу пов'язане з перспективою формування гідного людини буття. Не кожне економічне зростання являє собою прогрес. Необхідно враховувати пов'язаність економічного зростання на основі НТР з переосмисленням відповідальності за науково-технічну діяльність з точки зору конкретної небезпеки для людського майбутнього. Трансформувались у глобальні проблеми перетворююча діяльність людини, у першу чергу по відношенню до природи, не просто ставить світ перед дилемою прогресу чи регресу, а несе у собі кінцеві засновки буття чи небуття. Кількісний прогрес веде не тільки до бажаних економічних варіантів, але в еволюційній перспективі може призвести до знищення усього людського роду.

Розуміння людини як істоти незапрограмованої, вільної, але у той же час потребує на протязі усього свого життя навчання, вимагає відмови від статичного розуміння свободи і прогресу. Людина є вільною діяти розумно, але так само вона є вільною здійснювати помилки і вільно виправляти їх, якщо вони піддаються виправленню. Так як невпевненість, недовершеність, здатність помилятися і впадати у рецидиви нелюдяності є суто людськими рисами, то відповідно і техніка, головна рушійна сила суспільного прогресу, повинна бути розрахованою на людські помилки. Звідси виникає моральна необхідність перевіряти суспільно-державні процеси, вносячи у них зміни і робити їх цілком виправимими. Існуючі суспільні відносини можуть бути гуманізованими завдяки тому, що культурний, правовий і політичний прогрес відкриває шлях до соціального прогресу через розумно зорієнтовану діяльність.

Гуманістичність наслідків застосування суспільного самоуправління полягає і в тому, що, завдяки гуманістичному відповідальному мисленню роблять можливим раціональне формування громадянської системи по створенню суспільних умов для вільного розгортання особистості.

“Так як людина є істотою відкритою і у ній закладені різноманітні потенційні можливості, усе залежить від того, в яких умовах вона існує. Отже, новий, більш довершений устрій, гідний людини, є можливим і водночас необхідним” (Schmidt, 2008: s.73). Ця об'єктивна можливість і моральна необхідність реалізується у процесі спільної політико-правової відповідальної діяльності людей по формуванню громадянського суспільства. Поставлені у відносини взаємозалежності, взаємної вигоди і взаємної відповідальності, рухомі не страхом і користолюбством члени суспільства здобувають своє самоствердження і людську гідність у суспільній творчості вільних особистостей. “Громадяни повинні слово “соціальність” розуміти з позиції динамічної консенсуальності: соціальні зміни самі у собі є цінністю, породженою домовленістю” (Ludtz, 2013: s.25).

Ідея свободи повинна стати орієнтиром звільнення людини від природних і соціальних тягарів. Свобода передбачає не тільки звільнення від принизливих залежностей жебрацтва, гноблення і страху, але водночас вона також є вимогою до кожного розвивати свої індивідуальні здібності, а також відповідально індивідуально брати участь в якості суспільно зрілої особистості у формуванні ціннісних орієнтацій, науково-технічного, культурно-духовного знання, суспільного прогресу. Громадянський устрій і принципи демократії прагнуть до такого суспільства, в якому кожна людина могла б вільно розвивати свою особистість і відповідально брати участь у політичному, економічному і культурному житті.

Суспільну діяльність, яка “базується на масштабі рівності, необхідно розглядати в якості ціннісної за умови, коли вона являє собою процес, який відхиляє наругу над особистістю і тим самим утверджує справедливість, завдяки чому вербально значима спільнота перетворюється у дійсну” (Habermas, 1993: s.30). Виражаючи повагу до рівної гідності особистості, відповідально вагома цінність справедливості у першу чергу виходить з дієвої турботи про забезпечення онтологічного права на життя людини в усьому його обсязі. “Вона вимагає однакової свободи, рівності перед законом, рівних можливостей у політичному і соціальному житті, а також соціальної захищеності і суспільної рівності” (Christoph, 200: s.125).

Актуалізацією інституційного суспільного забезпечення права на рівні можливості справедливості є готовність кожної людини підтримувати одне одного, виходячи за межі правових зобов’язань. Тим самим відбувається висунення на перший план солідарності і співвідповідальності як основних цінностей громадянської волі, як висхідної для вільного цілепокладання. Надаючи цінності солідарності не тільки правового, антропо-персоналістського, але і політико-культурного аспекту, громадянська демократія в якості визначаючого моменту у підході до цінності людського єднання і братерства відмічає те, що слабкий з будь-якої соціальної групи і планетарного регіону повинен отримати підтримку свого права на життя і на гідне людини існування. Без солідарності не може бути людського суспільства. “Ми можемо жити вільними і рівними у гуманному суспільстві тільки у тому випадку, якщо зуміємо захистити і підтримати один одного і будемо прагнути до свободи для кожного” (Fuchs, 2013: s.19). Тільки тоді суспільство і людство почне жити інакше — миролюбніше, вільніше, справедливіше і солідарніше, лише тоді воно зможе вижити. Людський рід зможе врятувати себе і світ довкола себе, лише встановивши гармонію між людьми і між людиною та природою, лише поставивши взаємодопомогу і солідарність на місце конкуренції і примусу, панування і придушення. Але цьому є відповідними

інші, альтернативні сьгоднішнім форми взаємин людей, а отже, і нове суспільство.

Знайти гармонію з соціумом, природою і з людьми—це означає подолати відчуження, диктат з боку зовнішніх сил, пригноблення та товарно-індустріальний розподіл існування. Це означає замінити державу, бюрократію та ієрархію соціальною і особистісною автономією і самоврядуванням окремих людей та їхньою асоціацією, а конкуренцію і взаємну боротьбу егоїстів—солідарною взаємодопомогою, добровільною координацією інтересів і потреб.

Література:

1. Маркузе (1994). Г. Одномерный человек. Исследование идеологии Развитого Индустриального общества.—К.—М.: REFL- book, 1994.— 368 с.
2. Christoph, K. (2009). Solidarität. Baden-Baden: Nomos, 2009.— 223 s.
3. Dannemann, R. (2005). Das Prinzip Verdinglichung. Wiesbaden: Panorama, 2005.— 166 s.
4. Fuchs, A. (2013). Solidarität der Sozialpolitik. Bonn: Taschenbuch-Verlag, 2013.— 227 s.
5. Habermas, J. (2002). Legitimationsprobleme im Spatkapitalismus. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2002.— 195 s.
6. Habermas, J. (1971). Theorie und Praxis. Sozialphilosophische Studien. Berlin: Neuwied, 1963 (2. Auflage, 1971).— 303 s.
7. Habermas, J. (1993). Vergangenheit als Zukunft. Das alte Deutschland in neuen Europa. Zürich: Pendo Verlag, 1993—158 s.
8. Horkheimer, M. (1970). Traditionelle und kritische Theorie. Fr.a.M.: Suhrkamp, 1970.—Fr. a.M., 1970.— 286 s.
9. Kurz, R. (2011). Schwarzbuch Kapitalismus. Ein Abgesang auf die Marktwirtschaft. München: Ullstein, 2011.— 456 s.
10. Lafontaine, O. (2008). Fortschritt und Solidarität. Bonn: Reinbek Verlag, 2008.— 228 s.
11. Ludtz, P. (2013). Die Ideologie des Sozialdemokratismus in der Sicht der Komunisten.—Hamburg: Das Vorwärts Buch, 2013.— 397 s.
12. Marcuse, H. (1993). Kritik der reinen Toleranz. Fr. a.M.: Suhrkamp Verlag, 1993.— 127 s.
13. Marcuse, H. (1989). Versuch über die Befreiung.—Fr. a.M.: Suhrkamp, 1989.— 133 s.
14. Mark, S. (2014). Dialektisches Denken in der Philosophie der Gegenwart. Die Ideen des Marxismus und die Reform der Demokratie.—Köln-Hannover: SPD-Verlag, 2014.— 224 s.

15. Meyer, Th. (2008). Grundwerte und Wissenschaft im demokratischen Sozialismus. Berlin/Bonn: J.H.W.Dietz Verlag, 2008.— 246 s.
16. Meyer, Th. (2006). Grundwerte, Wissenschaft, konkrete Utopie. Hannover: Fackeltrager Vlg., 2006.— 287 s.
17. Schmidt, A. (2008). Beitrage zur marxistischen Erkenntnistheorie. Fr. a.M.: Suhrkamp, 2008.— 264 s.
18. Toffler, A. (1985). The Adaptive Corporation. Aldershot: Gower, 1985.— 194 p.

Виктор Зинченко. Делиберативные модели модернизации институциональных процессов в глобальных условиях общественных, образовательных и политико-экономических трансформаций

Исследована специфика стратегий постиндустриального общественного развития и трансформаций социальных институтов, власти, моделей управления в условиях глобализации в современных развитых индустриальных системах. В статье анализируется динамика и перспективы развития процессов самоорганизации в системах общества, управления, структура и алгоритм функционирования моделей прямого гражданского народовластия и самоуправления.

При планировании общественного будущего акцент необходимо делать равномерно: и на анализ ценностей, и на анализ социальных институтов, который позволит осознать реальные механизмы практического построения нового общества. То, что иногда имеет проявление в качестве поверхностных феноменов, на самом деле характеризует решительные тенденции, которые подсказывают не только другие перспективы изменений, но и такой переворот, который по глубине и ширине выходит за рамки ожиданий традиционной общественной теории. С точки зрения исторического прогресса каждая новая ступень развития человеческого общества отличается от прошлого тем, что создает новые предпосылки для материальной и духовной интеграции человечества как выражения основной тенденции этого общественно-исторического развития.

Анализируются мировоззренческие, образовательные, экономические, политические тенденции, перспективы и формы их дальнейшего развития.

***Ключевые слова:** делиберативность, глобальные процессы, транзитивное развитие, постиндустриальность, идеология, коммуникация, критическая теория общества, образование, ценности, самоуправление, самоорганизация.*

Viktor Zinchenko. Deliberative Models of Institutional Processes Modernization in the Global World, Educational, Political and Economic Transformations

The specifics of strategies of post-industrial social development and transformation of social institutions, government management models in the context of globalization in today's industrialized systems are examined. The article deals with the dynamics and prospects of development of self-organizing processes in the systems of the society and governance; structure and the algorithm of functioning of direct democracy and civilian government models. The world outlook, educational, economic and political trends, perspectives and forms of their further development are analyzed. When planning public future emphasis should be placed evenly on the analysis of the values and social institutions that will realize the real mechanisms of the practical construction of a new society. What is sometimes manifested in the quality of superficial phenomena actually characterizes the determined trends, which suggest not only other change perspectives, but also a revolution, which in its depth and width goes beyond expectations of traditional public theory. From the point of view of historical progress every new stage of society development differs from the past one in the fact that it creates new conditions for the material and spiritual integration of humanity as an expression of the basic trends of this social and historical development. Critical social theory and concept of deliberativity, which, in particular, developed in the framework of conceptual trends in contemporary neo-Marxism and post-Marxism, are used as methodology for analysis of phenomena of power and control, management models in the subsystems of society (economics, politics, the state). The critical analysis of society involves the identification of existing antagonistic, alienating factors that distort production and public communication. Critical social theory proceeds from the fact that the false needs largely dominate at the moment in the society (in all its spheres). These needs are imposed by certain social groups with the purpose of infringement of individual and group creative freedom. These requirements reinforce the relations of domination and subordination, producing operational performance, aggression, social conflicts, economic and social injustice. The stereotypes of needs, behavior and social relations are imposed, which contribute to fixing this relationship.

The purpose of the analysis of deliberative philosophy and its critical theory for society and models of management (including management of education) is to determine the key features and mechanisms of a societal development. The author is referring the society, in which: (1) there are public and industrial relations independent of the people's will; (2) the domination of one people over another are repealed relationship coercion; (3) the control of the

productive process and the functioning of the society must go on to the direct participants of public production.

The author underlines the necessity to refuse a static understanding of freedom and progress. Human is free to act reasonably, but she/he is also free to make mistakes and correct them freely if they are amenable to correction. Uncertainty, imperfection, the ability to make mistakes and relapse inhumanity are purely human traits. To author's mind, the freedom should be considered as one of the main driving force of social progress. Hence the moral need to check the social and state processes is very important, changing them and making them quite correctable. So far as the cultural, legal and political progress opens the way to social progress through prudent oriented activities, as it is marked in the paper, the existing social relations can be humanized.

Keywords: *deliberativity, global processes, transitive development, post-industriality, ideology, communication, critical theory of society, education, values, self-management, self-organization.*

Зінченко Віктор Вікторович, доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

zinchenko@kiev.com.ua

Zinchenko Viktor Viktorovich, Doctor of philosophical sciences, Principal research scientist of the Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

zinchenko@kiev.com.ua